

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ KÜTÜPHANESİNDEKİ 1500'DEN ÖNCE BASILMIŞ KİTAPLAR (İNKUNABELLER)

MICHEL BALIVET - HAVVA KIVIRCIK - NICOLAS VATIN*

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesine ait koleksiyonları tanıtmak amacıyla yaptığımız son çalışmamız sırasında,¹ burada bulunan basılmış eski kitapların bolluğu dikkatimizi çekti. ** Homojen bir koleksiyonu oluşturan bu eserlerin çoğu Türkiye ve Doğu dünyasıyla ilgilidir. Oysa, bu koleksiyonun uzmanlarca bilinmediği anlaşılmaktadır: ne incelediğimiz kataloglarda, ne de Gölner'de referans olarak verilmişlerdir.²

Kütüphanede XV. yy.la XVII. yy. arasındaki döneme ait 570 Avrupa baskısı eser bulunuyor. Bunların 52 adedi basımcılığın ilk yıllarına ait beşik devri (inkunabel) eserleridir. Bu kitaplar kütüphanenin her bölümüne dağılmışlardır. Üçte ikisinden fazlası ise "Vakıf" denilen bağışlanmış kitap koleksiyonlarını oluşturur.³ Sözü edilen 570 eserin nelerden oluştuğuna dair bir ön bilgi vermek amacıyla, kitapları yüzyıllara, dillere ve konulara göre ayırarak aşağıdaki tablo hazırlanmağa çalışılmıştır:

* M. Balivet, Türkolog ve CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique) araştırmacısı.

N. Vatin, Türkolog ve CNRS araştırmacısı.

Havva Kıvırcık, İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanecisi.

¹ Bakınız H. Kıvırcık ve N. Vatin, "La bibliothèque des Musées Archéologiques d'Istanbul", *Travaux et Recherches en Turquie*, 1983, Koll. Turcica, no. 2. Louvain 1984, s. 211-225.

** Paris'teki Bibliothèque Nationale'dan (Fransız Millî Kütüphanesi) Bay Dominique Coq'a yardımlarından ve verdiği kıymetli bilgilerden dolayı, burada teşekkür etmeyi borç biliyoruz.

² C. Gölner, *Turcica, Die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts*, 2. cilt, Bükreş-Berlin 1971-1978. Kataloglar için, aşağıdaki listeye bakınız. Türkiye'de oturan araştırmacıların tam anlamıyla hizmetinde bulunacak bir kaynağın sayımının Gölner'in çalışmasını tamamlamak açısından yararlı olacağı kanısındayız.

³ Bakınız Kıvırcık ve Vatin, yukarıda belirtilen eser, s. 216-218.

YY.	KONULAR									DİLLER								
	T	TA	D	E	F	C	Dİ	B	S	AL	İN	İ	FR	Y	İT	L	FL	T
XV.	52	7	+	8	+	4	29	+	4	+	+	+	1	1	1	49	+	52
XVI.	210	152	1	3	+	3	24	2	25	74	1	2	15	1	46	71	+	210
XVII.	308	180	3	6	3	8	26	3	79	82	10	4	92	7	45	63	5	308
T.	570	339	4	17	3	15	79	5	108	156	11	6	108	9	92	183	5	570

T = Toplam, TA = Tarih ve Arkeoloji, D = Dil, E = Edebiyat ve Tiyatro, C = Coğrafya, Dİ = Din, B = Bilim, S = Seyahat, F = Felsefe, AL = Almanca, İN = İngilizce, İ = İspanyolca, FR = Fransızca, Y = Yunanca, İT = İtalyanca, L = Latince, FL = Felemenkçe.

Bu tablo uzun yorumlar gerektirmez; Latince, Almanca, Fransızca ve İtalyancanın ağırlıkta olması şaşırtıcı değildir. İşlenen konulara gelince, kurucularının⁴ Müze kütüphanesine vermek istedikleri özel nitelik sebebiyle, tarih ve arkeolojinin önem kazandığını belirtebiliriz. XVII. yy.'dan sonra yayınlanan eserlerin göz önüne alınmadığı düşünülürse, bu kitaplar arasında büyük bir yer tutan 109 adet seyahatname için de aynı şeyleri söyleyebiliriz.

*

Ancak, şimdilik bu koleksiyonun en eski bölümünü tanıtmakla yetinmek istiyoruz: 52 adet "inkunabel"ler'in oluşturduğu bu bölümün, uzmanların dikkatini çekecek bir nitelik taşıdığını düşündük.

Bir tanesi dışında,⁵ bu kitapların hepsi "Sultan V. Mehmet Reşat'ın Şark Müessesesi"⁶ koleksiyonuna aittir. 1909-1918 tarihleri arasında hüküm süren bu padişaha hitaben kaleme alınmış tarihsiz ithaf yazısını taşıyan bir envanter halen İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bağışın tarihi şartları hakkında hiçbir bilgi vermeyen bu metne ek olarak, Doğu Almanya "Zentrales Staats Archiv" görevlilerinin arzumuz üzerine kimliklerini tespit

⁴ Yukarıda belirtilen eser, s. 212.

⁵ Venedik'te A. Manutius tarafından basılan (1498) Aristophane'nin *Tiyatrosu*. Şu damgayı taşımaktadır: σφραγίς ἀγίου. ΙΩ. Θεολό. ἀνωσιωνικίας Σμύρνης.

⁶ *Gazi Sultan Mehmed Hân-ı Hâmis Hazretlerinin Şark Mü'essesesi*.

ettikleri, bazı Alman şahsiyetlerinin⁷ imza listesi de bulunmaktadır: Alman arşivlerinde, bağış yapanlardan ikisinin Türkiye'deki görevlerini içeren bazı belgeler de yer almaktadır.

1915/1916'daki Türk-Alman ticarî sorunlarıyla ilgili bir raporda, Alman makina ve demir sanayiinin ürünlerini⁸ Türkiye'ye ihraç etmeğe yönelik bir sendikayı kurmak üzere Panzer A.G. tarafından görevlendirilen Dr. Otto'nun adına rastlanır. Öte yandan, Türkiye'deki Alman sefaretinin 17 Nisan 1918 tarihli bir raporu da, o dönemdeki Osmanlı İmparatorluğu Eğitim Bakanlığının⁹ danışmanlığını yapan ve İstanbul Türk-Alman Cemiyeti ile çok sıkı ilişkide bulunan, "Geheimer Regierungsrat" ünvanlı Prof. Dr. Schmidt'i (yalnızca soyadı verilmektedir) konu etmektedir.

Yine aynı döneme ait bir dergi kupürü de bunun bir rastlantı olmadığını doğrulamaktadır. *Türk Yurdu* dergisinin 15 Mart 1333/15 Mart 1917 tarihli sayısı şu haberi yayınlamaktaydı:¹⁰

"Berlin'de Türk muhiblerinden ve "Türk-Alman Dostluk Yurdu" azalarından mürekkeb olup, İmhof Paşa'nın reisliği altında bulunan bir hey'et tarafından Türkiye'ye armağan edilen Şark'a ait kitapları Doktor (Alfred Nosig) nam zat İstanbul'a getirmiş ve 25 Kânunusani (7.2.1917) tarihinde, Müze-i Humâyun Kütüphanesi dairesinde bu kütüphanenin resm-i küşâdı icra olunarak "Sultan Mehmed Hamis Kütüphanesi" adı verilmiştir. ..."

⁷ - Max Deter, August Deter (Berlin'de bir sigara fabrikası) firmasının sahiplerindedir ve 1908'den itibaren Berlin Ticaret Mahkemesinde görev yapmıştır.

- Kurt Sobernheim, Berlin *Nationalbank für Deutschland*'ın vekâleten müdürlüğünü yapmıştır (1902-1910). 1911'den sonra ise *Commerz und Privatbank A. G.*'nin idare heyeti üyeliği ve diğer çeşitli idare heyetlerinin de üyeliğinde bulunmuştur.

- Vollbehr, Friedrichsort'daki imparatorluk Donanmasının torpil fabrikasında mühendistir (Yalnızca soyadını bilebildiğimizden, bu kimlik belirleme biraz şüphelidir).

İlk üçü için, bakınız *Reichshandbuch der Deutschen Gesellschaft*, Berlin 1930, dördüncüsü ise *Handbuch für das Deutsche Reich*, Berlin 1913. Diğer dört imza sahipleri ise Panzer A.G.'den Dr. Otto ile diğerleri A. Schmidt, P.W. Pflüger ve Yüksek Mühendis Erich Laaser'di. Son iki isim hakkında hiç bir şey bilinmemektedir.

⁸ Potsdam'daki *Zentrale Staatarchiv*, no. 6735, s. 256.

⁹ "Beiratdes Kaiserlich Osmanischen Unterrichtsministeriums", aynı referans, no. 18333.

¹⁰ S. 3213.

1914'de Berlin'de kurulan *Deutsche-Türkische Vereinigung* adlı Türk-Alman Cemiyeti'ni¹¹ büyük bir ihtimalle "Berlin'de Türk Muhibleri"ne ait olarak kabul etmek gerekmektedir. Oysa bu cemiyet, 1916'da, *Haus der Freundschaft*, yani bir "Dostluk Yurdu (Evi)" projesi halinde idi. Bu nedenle de bir mimarî yarışmanın konusu olmuştu. 1917 yılında ise binanın temeli atılmıştı.¹² Bu girişim kişisel görünmesine rağmen, Alman ve Osmanlı hükümdarlarının, sağlayacaklarını belirttikleri desteklerinden de yararlanacaktır.¹³ Elbette bu olay, Alman İmparatorluğunun müttefiği bulunan Türklerle karşı dostça sürdürdükleri politik, ekonomik ve kültürel siyasetle de bağlantılıydı. İmzalar arasında, banker ve devlet adamlarının yanısıra, 1902'den itibaren 1909'a kadar Türkiye'de görev yapan ve emekli olduktan sonra 1917'de vefat eden Imhoff Paşa¹⁴ gibi devlet görevlileri veya askerler de vardı. Imhoff Paşa'nın imzasının, yukarıda sözünü ettiğimiz ithaf yazısında bulunmaması, bizi, yalnızca 7 Şubat 1917'deki törene katılan Cemiyet üyelerinin buraya adlarını kaydetmiş olduklarını varsaymaya yöneltmektedir. O dönemde Berlin'de oturup Osmanlı İmparatorluğu topraklarında Yahudi gruplarının yerleşmelerinin imkanları hakkında Osmanlı Hükümeti ile tartışmak üzere İstanbul'a sık sık gelip kalan Avusturya asıllı¹⁵ Alfred Nossig'e gelince, ithaf yazısında onun da imzası bulunmadığından, belki yalnızca kitapları getirmekle görevlendirilmişti.¹⁶

"Sultan V. Mehmet Kütüphanesi" Müze-i hümayûn için mi tasarlanmıştı? Bu imkânsız değildir. Ancak yakın bir semt olan Sultanahmet'te inşa ettirilecek olan, Dostluk Evinde Doğu ile ilgili eserler bölümünü de kapsayacak bir kütüphanenin planlandığını

¹¹ Bakınız Ulrich Trumpener, "Germany and the End of the Ottoman Empire", Marian Kent'te, *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Londra 1984, s. 111-140, s. 120-121.

¹² Bakınız *Das Haus der Freundschaft in Konstantinopel, ein Wettbewerb deutscher Architekten*, Münih 1918.

¹³ Adı geçen eserde, s. 5.

¹⁴ *Deutsche Offiziere in der Türkei*, tarih yoktur, s. 9.

¹⁵ Bakınız I. Friedman, *Germany, Turkey and Zionism*, Oxford 1977, s. 261.

¹⁶ Belki de bu, Osmanlı Hükümeti ile gayri resmi görüşmeler yapmak üzere hazırlanmış güzel bir fırsattı. Daha önce, 1915 yılı Ağustos ayında da geldiğinde, Hilaliahmer'e ilaç getirdiğini söylemişse de, aslında amacı Saray'ı projelerinin yararlarına inandırmaktı. Bakınız Friedman, s. 261.

hemen belirtmeliyiz.¹⁷ Şu halde, bugün Arkeoloji Müzeleri bünyesinde bulunan bu kolleksiyonun yeni binanın bitimine kadar buraya geçici olarak bırakılıp bırakılmadığı sorusu derhal akla gelebilir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri evrak arşivinde yapılan kütüphane bölümleriyle ilgili araştırmada bu konuya ışık tutabilecek bir bilgiye şimdilik rastlanamamıştır. Çok daha ayrıntılı bir çalışmanın konuyu aydınlatıp aydınlatmayacağı konusunda burada bir şey söyleyemiyoruz.

Aslında, yazımızın ana amacı 52 adet “inkunabel”lerin mümkün olabildiğince tam bir listesini okuyucuya verebilmektir. Bu konuda uzman olmadığımızdan, yüksek düzeyde bir katalog hazırlama iddiasında değiliz. Ancak, girişimiz, uzmanları bu kolleksiyonun kesin kataloğunu hazırlamağa yöneltirse, yararlı bir çalışma yaptığımızı inanmış olacağız.¹⁸

İşte bu nedenle, yalnızca aşağıda çok kısıtlı sayıda bulunan referans kitaplarını ele almakla yetindik:

- B.M.C.: *Catalogue of Books printed in the XVth century now in the British Museum*, I-IX, Londra, 1908-1962.
- C.: W.A. Copinger, *Supplements to Hain's Repertorium Bibliographicum*, I, Londra 1895; II, Londra, 1898 ve 1902 (1 bölüm H.C., 2. bölüm C.)
- Collijn: I. Collijn, *Katalog der Inkunabeln der Universitäts-Bibliothek zu Uppsala*, Uppsala-Leipzig 1907.
- C.R.: Bak. R.
- Goff: F.R. Goff, *Incunabula in American Libraries, a 3rd census of fifteenth century books recorded in north-american collections*, New-York 1964.
- G.W.: *Gesamtkatalog der Wiegendrucke I-VIII*, Leipzig 1925-1940.

¹⁷ *Das Haus der Freundschaft*, sayfa 10: a) Eine Bücherei europäischer Wissenschaft und Literatur von etwa 30-40000 Bänden ... b) eine vollständige Orientbibliothek bis zu 15000 Bänden.

¹⁸ Bu eserleri tanınmış oldukları ölçüde, yeni baştan tasvir etmemiz gerekmiyordu. Bununla birlikte, birçok kitabın armalar veya mülkiyet kaydı (= mührü) taşıdığını ekleyebiliriz. Öte yandan, bazı endüljans mektuplarında, elyazısıyla alınmış notlar görülüyordu. Eksik bir çalışma ve birçok noktada yanlış yapabileceğimizden çekinerek, bunların incelenmesini konunun uzmanlarına bırakmayı uygun bulduk.

- G.W.E.: *Einblattdrucke des XV Jahrhunderts, ein bibliographisches Verzeichnis hrsg. von der Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, Halle 1914.
- H.: L. Hain, *Repertorium bibliographicum in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD. Stutgart-Paris 1826-1838.*
- R.C.: Bak. C.
- H.C.R.: Bak. R.
- H.R.: Bak. R.
- K.M.: K. Ernst, *Die Wiegendrucke des Kestner-Museum zu Hanover*, Leipzig 1909.
- R.: D. Reichling, *Appendices ad Hainii-Copingeri Repertorium bibliographicum ... Emendationes*, Münih 1905-1911.
- 1 (R 14) : APPIANUS, *De bellis civilibus*. Reggion Emilia, Franciscus de Mazalibus, 22 Ekim 1494, f°. B.M.C. VII 1088, H.C. 1309+, Goff A 932 *Historia Romana* (1 bölüm), Scandiano, Peregrinus de Pasqualibus, 10 Ocak 1495, f°. B.M.C. VII 1118, H.C. 1310, Goff A 930.
- 2 (9673) : ARISTOPHANES, *Κωμωδίαί εννέα (Comoediae novem)* Venedik, Aldus Manutius, 15 Temmuz 1498, f°. B.M.C. V 559, Goff A 958, G.W. 2333, H.C. 1656 +.
- 3 (R 607) : Jacobus Philippus BERGAMENSIS (J. Ph. Forest), *Supplementum chronicarum*. Venedik, Bernardinus Rizus de Novaria, 15 Mayıs 1490, f°. B.M.C. V 402, Goff J 211, H.C. 2808+,
- 4 (R 629) : BERNARD de CLAIRVAUX, *De consideratione*. [Augsbourg, Anton Sorg, 1475-1477'ye doğru] f°. *Ek.: De conflictu civitatis Babylon et Jerusalem* [Pseudo Bernardus (G.W.)] ve *Liber Cypriani de duodecim abusioibus seculi* [Pseudo Augustinus (G.W.)] B.M.C. II 345, Goff B 368, G.W. 3914, H. 2887+
- 5 (R 573) : Bernhard von BREYDENBACH, *Des Sainctes pèrègrinations de iherusalem*. Lyon, Michel Topié ve Jacques Heremberck, 28 Kasım 1488, f°. Nicolas Le Huen'in çevirisi

- B.M.C. VIII 288, Goff B 1192, G.W. 5080,
C. 1337
- (R 549) : BRUTUS, bak. MAHOMET.
- 6 (R 361) : Guillaume CAOURSIN, *Ad Summum Pontificem Innocentium Papam VIII Oratio*. [Roma, Bartholomeus Guldinbeck, 28 Ocak 1485'ten sonra], 4°. B.M.C. IV 72, Goff C 106, G.W. 6015, H.C. 4366+
- 7 (R 362) : a.g.e. [Roma, Stephan Planck, 28 Ocak 1485'ten sonra], 4°. B.M.C. IV 84, Goff C 107, G.W. 6016, H 4367+
- (R 629) : CYPRIANUS, bak. BERNARD de CLAIRVAUX.
- (R 549) : DIOGENES, bak. MAHOMET.
- 8 (R 380) : DIONYSIUS PERIEGETES, *De situ orbis*. Venedik, Franciscus Renner de Heilbronn, 1478, 4°. B.M.C. V 195, Goff D 254, G.W. 8427, H. 6227
- (R 607) : FOREST, bak. BERGAMENSIS.
- (R 549) : HIPPOCRATES, bak. MAHOMET.
- 9 (R 173) : Zacharias LILIUS, *Orbis breviarium*. Napoli, Ayolphus Cantonus Mediolanensis, 9 Kasım 1496, 4°. B.M.C. VI 874, Goff L 219, H.C. 10102+
- 10 (R 582) : Jacobus LOCHER Philomusus, *Panegyricus ad Maximilianum. Tragoedia de Turcis et Soldano. Dialogus de heresiarchis*. Strasbourg, Johann (Reinhard) Grüninger, 1497, 4°. B.M.C. I 112, Goff L 264, H.C. 10153+
- (R 412, 413, 548) : LAUDIVIUS, bak. MAHOMET.
- 11 (R 177) : LUDOLPHUS de SUCHEN, *Iter ad Terram Sanctam* [Strasbourg, Heinrich Eggstein, 1475-1480'e doğru], f°. B.M.C. I 74, Goff L 362, H.C. 10307+
- (R 416) : LUDOLPHUS de SUCHEN, bak. MANDEVILLE.
- 12 (R 412) : MAHOMET II, *Epistolae magni Turci* (Ed. Laudivoda Vezzano). Roma, Johannes Philippus de Lignamine, 27 Kasım 1473, 4°. B.M.C. IV 32, Goff M 57, H. 10506
- 13 (R 413) : a.g.e., [Roma, Stephan Planck?, 1483'e doğru], 4°. B.M.C. IV 102, Goff M 62, H 10496

- 14 (R 548) : a.g.e., T [revise], G [erardus de Lisa de] F[landria, 1475'e doğru], 4°.
B.M.C. VI 885, Goff M 59, H.C. 10502+
- 15 (R 549) : a.g.e., [Venedik, Otinus de Luna, 1500'e doğru], 4°.
Ek: Epistolae Diogenis, Bruti ve Hippocratis. B.M.C. V 570, Goff M 66, H.C.R. 10500 (Fasikül III s. 97).
- 16 (R 416) : MANDEVILLE, *Itinerarius*. [Gouda, Gerard Leen, 1483-1485] 4°.
B.M.C. IX 37, Goff M 160, H.C. 10644
LUDOLPHUS de SUCHEN, *Iter ad Terram Sanctam*. [Gouda, Gerard Leen, 1483-1485], 4°.
B.M.C. IX 36, Goff L 364, H.C. 10309+
- 17 (R 550) : MANDEVILLE, *Itinerarius*, İtalyanca'ya çeviri: *Tractato de le piu maravegliose cose e piu notabile che si trovino in le parte del mondo*. Venedik, Nicolo de Ferrari de Pralormo, 17 Kasım 1491, 4°.
B.M.C. V 507, Goff M 171, H.C. 10654
- 18 (R 326) : Marcus MONTANUS, *Ad Alexandrum VI Pont. Max. pro Rhodiorum obedientia oratio*. [Roma, Eucharius Silber, 10 Mart 1493'den sonra], 4°.
B.M.C. IV 115, Goff M 824, H. 11572+
- 19 (R 556) : Franciscus PHILELPHUS, *Epistolae*. [Basel], Johann Amerbach, 1488'den sonra olamaz?, 4°.
B.M.C. III 750, Goff P. 587, H.C. 12929+
- 20 (R 557) : a.g.e.. [Basel, Johann Amerbach, 1496'ya doğru], 4°.
B.M.C. III 758, Goff P 597, H.C. 12928+
- 21 (R 590) : Franciscus PHILELPHUS, *Orationes et nonnulla alia opera*. [Milano, Leonardus Pachel ve Uldericus Scinzenzeler, 1483-1484], 4°.
B.M.C. VI 751, Goff P 607, H. 12919.
- 22 (R 624) : Venedik, Philippus de Pinzis Mantuanus, 1 Haziran 1496, f°.
B.M.C. V 497, Goff P 611, H.C. 12925+
- 23 (R 591) : Franciscus PHILELPHUS, *Orationes*. Venedik, Bartholomeus de Zanis de Portesio, 28 Mart 1491, 4°.
B.M.C. V 431, Goff P 609, H.C. 12923+

- 24 (R 555) : Johannes Marius PHILELPHUS, *Novum epistolarium*. Basel, Johann Amerbach, 1486, 4°.
B.M.C. III 749, Goff P 617, H.C. 12970+
- 25 (R 9) : PIUS. II (Aeneas Sylvius), *Epistolae in pontifcatu editae*. Milano, Antonius Zarothus Johannes de Legnano için, 31 Mayıs 1481, f°.
Yayımcı: Petrus Augustinus Philelphus.
B.M.C. VI. 717, Goff P. 725, H. 169+
- 26 (R 10) : PIUS II (Aeneas Sylvius), *Epistola ad Mahumetem*. [Roma, Stephan Planck, 1488-1490].
B.M.C. IV 92, Goff P 703, H.C. 173+
- 27 (R 529) : *a.g.e.* Trévisé, Gerardus de Lisa de Flandria, 12 Ağustos 1475, 4°.
B.M.C. VI 884, Goff P 700, H. 177+
- 28 (R 569) : *a.g.e.* [Köln, Ulrich Zell, 1469-72]
B.M.C. I 186, C. 39, Goff P 698.
- 29 (R 605) : PIUS II (Aeneas Sylvius), *Historia rerum ubique gestarum*. Venedik, Johannes de Colonia ve Johannes Manthen de Gherretzein, 1477, f°.
B.M.C. V 233, Goff P 730, H.C. 257+
- 30 (R 552) : POMPONIUS MELA, *Cosmographia, sive De situ orbis*. Venedik, Bernhard Maler (Pictor), Erhardt Ratdolt, Peter Löslein, 1478, 4°.
B.M.C. V 245, Goff M 449, H.C. 11016+
- 31 (R 458) : Caius Julius SOLINUS, *De mirabilibus mundi*. Brescia, Jacobus Britannicus, 20 Kasım 1498, f°.
B.M.C. VII 982, Goff S 623, H.C. 14884+
R 177 ve R 416: SUCHEN, bak. LUDOLPHUS.
- 32 (R 278) : Stephanus THEGLIATUS, *Sermo in materia fidei contra Turcorum persecutionem*. [Roma, Stephan Planck, 27 Aralık 1480'den sonra], 4°.
B.M.C. IV 81, Goff T 127, H. 15461+
- 33 (R 466) : Stephanus THEGLIATUS, *Oratio coram Innocentio VIII pro die Pentecostes habita*. [Roma, Stephan Planck, 3 Haziran 1487'den sonra], 4°.
B.M.C. IV 87, Goff T 123, H. 15456+

ANONİM YAZARLAR

- 34 (R 468) : *De futuris Christianorum triumphis in thurcos et saracenos*. Augsburg, Johannes Froschauer, 1499, 4°. B.M.C. II 398, Goff T 459, H.C. 15643.
- 35 (R 284) : *Tractatus quidam de Turcis prout ad praesens ecclesia sancta ab eis affligitur*. Nüremberg, Conrad Zeninger, 1481, 4°. B.M.C. II 460, Goff T 503, H.C. 15681+
- ENDÜLJANS MEKTUPLARI
- 36 (R 686) : ENOCH de COBELAU, Türklere karşı savaşın ve özellikle Polonya kralı Kazimir'in lehinde endüljans mektubu, 1488. [Leipzig, Moritz Brandis, 1488] Collijn 525, G.W. 9310, G.W.E. 554.
- 37 (R 681) : JOHANNES ANTHONIUS, Türklere ve diğer müslümanlara karşı savaşın lehinde endüljans mektubu. [Strasbourg, Johann Grüninger, 1487] G.W.E. 767, R. 1791 (fasikül VI s. 38)
- 38 (R 682) : *a.g.e.*
- 39 (R 680) : Aynı metin [Strasbourg, Johan Grüninger 1487] G.W.E. 768, R. 1792 (fasikül VI s. 39)
- 40 (R 683) : Aynı metin. Baskı provasında bir önceki metin biri baş aşağı, diğeri ise baş yukarı, biri 28 satır (G.W.E. 768), diğeri de 29 satır (G.W.E. 767) olmak üzere yer alır.
- 41 (R 672) : JOHANNES de CARDONA, Özellikle Rodos'un savunması için ve Türklere karşı savaşın lehinde bir endüljans mektubu, 148(1). [Köln, Arnold Theroernen, 1480] C. 5499, G.W.E. 776.
- 42 (R 676) : JOHANNES de LATOSZIN, Türklere karşı savaşın lehinde olan endüljans mektubu. [Nüremberg, Anton Koberger, 1485'e doğru.] Collijn 830, G.W.E. 801.
- 43 (R 675) : Aynı metin. [Nüremberg, Anton Koberger, 1485'e doğru]. B.M.C. II 428, Collijn 829, G.W.E. 802.
- 44 (R 688) : Raymond PÉRAUD, Türklere karşı inancın korunması için endüljansları hakkında *Avisamenta*

seu statuta. [Nüremberg, Friedrich Creussner, 1490'a doğru.]

G.W.E. 1089.

- 45 (R 690) : Raymond PÉRAUD, Fakirlere endüljansların verilmesi hakkında [Magdeburg, Moritz Brandis 1500'ye doğru?]
G.W.E. 1092, R. 1836 (fasikül VI s. 52)
- 46 (R 684) : Raymond PÉRAUD, Saintes katedralinin restorasyonu ve Türklere karşı savaşın lehinde olan endüljans mektubu, 1487 [Köln, Ulrich Zell, 1487.]
G.W.E. 1099
- 47 (R 678) : Aynı metin. (Köln, Johannes Koelhoff, 1487.)
G.W.E. 1100
- 48 (R 679) : Yukarıdakinin aynısı.
- 49 (R 685) : Raymond PÉRAUD, Türklere karşı savaşın lehinde olan endüljans mektubu, 1488. Anvers, Gerard Leeu. Tek tarafı basılı bir kağıttır. 108x192. 23 satır. Tip 4 ve 5.
- 50 (R. 687) : Raymond PÉRAUD, Türklere karşı savaşın lehinde olan endüljans mektubu, 1488 (ortasında yukarıdan aşağıya kadar olmak üzere kopuktur).
G.W.E. 1114, Doğu-Berlin Staatsbibliotek Ink. 1542, 15.
- 51 (R 689) : Raymond PÉRAUD, Türklere karşı savaşın lehinde olan endüljans mektubu, 1490. (Lübeck, Bartholomeus Gothan, 1490.)
G.W.E. 1155, R. 1794
- 52 (R 671) : SIXTVS IV, *Copia bulle extensionis indulgentiarum plenarie remissionis pro tuitione fidei catholice contra thurcos ad hospitale sancti Iohannis hierosolimitani in Rhodis concessarum*, 4 Mayıs 1480. [Mainz, Peter Schöffler, 1480.]
B.M.C. I 34, C. 5497, Goff S 552, G.W.E. 1364, K.M. 311.

M.B., H.K. ve N.V.

port concernant les questions commerciales germano-turques en 1915/1916, le docteur Otto, de la Panzer A.G., apparaît à propos de la fondation d'un syndicat destiné à l'exportation en Turquie des produits de l'industrie sidérurgique et mécanique allemande.⁸ D'autre part, un rapport de l'ambassade d'Allemagne en Turquie, daté du 17 avril 1918, mentionne un Prof. Dr. Schmidt (sans prénom), *Geheimer Regierungsrat*, alors conseiller du Ministère Imperial Ottoman de l'Education,⁹ qui était en étroites relations avec l'Association Turco-allemande de Constantinople.

Une coupure de presse de l'époque confirme que ce n'est pas là un hasard. En effet, le numero du 15 mars 1333/15 mars 1917 de la revue *Türk Yurdu* publiait l'écho suivant :¹⁰

“Le docteur Alfred Nossig a apporté à Istanbul des livres offerts à la Turquie par un comité présidé par Imhoff Pacha et composé d'amis berlinois de la Turquie et de membres de la ‘Maison d'amitié turco-allemande’. Lors de son inauguration officielle, dans la section de la bibliothèque du Musée Impérial, le 25 kânûn-i sâni/17 février 1917, cette collection a reçu le nom de ‘Bibliothèque du Sultan Mehmet V’.”

Dans les “amis berlinois de la Turquie” (*Berlinde Türk muhibbleri*), il faut probablement voir la *Deutsch-Türkische Vereinigung*, association germano-turque fondée en 1914 à Berlin.¹¹ Or celle-ci fit en 1916 le projet d'une *Haus der Freundschaft*, d'une “maison de l'amitié”, qui fit l'objet d'un concours d'architecture et dont la première pierre fut posée en 1917.¹² Cette entreprise, de caractère privé, bénéficiait

---

– Vollbehr, ingénieur à la fabrique de torpilles de la Marine impériale à Friedrichsort (en l'absence de prénom, cette identification reste sujette à caution). Pour les trois premiers, cf. le *Reichshandbuch der Deutschen Gesellschaft*, Berlin 1930, et pour le quatrième, le *Handbuch für das Deutsche Reich*, Berlin 1913. Les quatre signataires sont le Dr. Otto, de la Panzer A.G. (Berlin), A. Schmidt, P.W. Pfüger et le dipl. Ing. Erich Laaser. On ne sait rien des deux derniers.

⁸ *Zentrale Staatarchiv* de Postdam, n° 6735, p. 256.

⁹ “*Beirat des Kaiserlich Osmanischen Unterrichtsministeriums*”, idem n° 18333.

¹⁰ P. 3213.

¹¹ Cf. Ulrich Trumpener, “Germany and the End of the Ottoman Empire”, in Marian Kent, *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Londres 1984, pp. 120-121.

¹² Cf. *Das Haus der Freundschaft in Konstantinopel, ein Wettbewerb deutscher Architekten*, Munich 1918.

néanmoins de l'appui ouvertement proclamé des souverains allemand et ottoman.¹³ Elle est évidemment à mettre en rapport avec la stratégie de séduction politique, économique et culturelle menée vis-à-vis de son allié par l'Empire Allemand. On remarque en effet parmi les signataires aussi bien des banquiers et des hommes d'affaires que des serviteurs de l'État ou des militaires, comme Imhoff Pacha, mort à la retraite en 1917, qui avait été en service en Turquie de 1902 à 1909.¹⁴ L'absence du paraphe de ce dernier sur la dédicace mentionnée plus haut laisse supposer que seuls les membres de l'association participant à la cérémonie du 7 février 1917 y inscrivirent leur nom. Quant à Alfred Nossig, citoyen autrichien installé à Berlin qui fit de fréquents séjours à Constantinople où il tentait de faire admettre par le gouvernement ottoman l'installation de colonies juives dans l'Empire,¹⁵ peut-être n'eut-il qu'un rôle de convoyeur, puisqu'il n'est pas non plus signataire de la dédicace?¹⁶

La Bibliothèque du Sultan Mehmet V était-elle destinée au Musée Impérial? Ce n'est pas impossible. Cependant on notera qu'il était prévu d'aménager, dans la Maison de l'Amitié qu'on allait élever dans le quartier tout proche de Sultanahmet, une vaste bibliothèque comprenant une section orientale importante.¹⁷ On peut donc se demander si la belle collection aujourd'hui conservée au Musée Archéologique n'y avait pas été déposée provisoirement, en attendant l'achèvement du nouveau bâtiment. Les archives des Musées Archéologiques d'Istanbul pourraient peut-être apporter des éclaircissements à ce sujet, mais cela représenterait des recherches dépassant le cadre du présent article.

¹³ *Ibid.*, p. 5.

¹⁴ *Deutsche Offiziere in der Türkei*, sans date, p. 9.

¹⁵ Cf. I. Friedman, *Germany, Turkey and Zionism*, Oxford 1977, pp. 261 sqq.

¹⁶ Peut-être n'était-ce là qu'un prétexte officiel pour venir mener en Turquie des négociations officieuses? On l'avait déjà vu arriver en août 1915 dans le but apparent d'apporter des médicaments au Croissant Rouge, alors que sa principale intention était de convaincre la Porte de l'intérêt de ses projets. Cf. Friedman, *op. cit.*, p. 261.

¹⁷ *Das Haus der Freundschaft*, p. 10: "a) Eine Bücherei europäischer Wissenschaft und Literatur von etwa 30-40000 Bänden (...) b) eine vollständige Orientbibliothek bis zu 15000 Bänden."